

ŁUKASZ WOJTASIK

Fundacja Dzieci Niczyje

Przemoc rówieśnicza z użyciem mediów elektronicznych – wprowadzenie do problematyki

Artykuł jest wprowadzeniem w problematykę przemocy rówieśniczej w sieci. Omawia pokrótce kwestie definicyjne, specyfikę i historię problemu, skalę zjawiska w Polsce oraz zagadnienia związane z przeciwdziałaniem cyberprzemocy.

Wstęp

Poważne zagrożenia dla młodych internautów zazwyczaj kojarzone są z problemem pedofilii lub innymi formami działań dorosłych przeciwko dzieciom¹. Kwestie te nie tracą, niestety, na aktualności, jednak w ostatnim czasie, wraz z coraz większą dostępnością nowych mediów wśród dzieci i coraz szerszą gamą możliwości, jakie te media oferują, poważ-

nym zagrożeniem dla najmłodszych stają się również ich rówieśnicy.

Problem ten zauważony został zaledwie kilka lat temu, jednak bardzo szybko uznany został za poważną kwestię społeczną i przeciwdziałanie mu jest obecnie priorytetem większości programów edukacyjnych poświęconych bezpieczeństwu dzieci w sieci.

Definicje, terminologia

W anglojęzycznej literaturze przedmiotu przemoc przy użyciu mediów elektronicznych nazywana jest najczęściej terminem *cyberbullying*. Popularne są też inne określenia, jak *cyberstalking* (cyberdręczenie)

czy *cyberharassment* (cyberprześladowanie)². Niektórzy uznają te terminy za synonimy, inni różnicują ich znaczenie, przyporządkowując często *cyberbullying* do przemocy z udziałem dzieci i młodzieży, a *cyberstal-*

¹ Między innymi badania *Rodzice wobec zagrożeń dzieci w Internecie* (FDN/OBOP 2008).

² Rzadziej stosowane są również terminy: *online bullying*, *cyber aggression*.

king oraz *cyberharassment* do sytuacji z udziałem dorosłych³.

W Polsce przemoc w sieci od niedawna zwykle się określać terminem cyberprzemoc. Nie jest on jednoznacznie przypisany do przemocy rówieśniczej, ale niewątpliwie w tym kontekście używany jest najczęściej. W części polskojęzycznych tekstów poświęconych tej problematyce stosuje się anglojęzyczny termin *cyberbullying*.

Zjawisko cyberprzemocy najszerzej definiuje się jako przemoc z użyciem technologii informacyjnych i komunikacyjnych. Część definicji rozszyfrowuje termin „technologie informacyjne i komunikacyjne”, opisując je jako: wiadomości e-mail, SMS-y, MMS-y, wiadomości tekstowe, serwisy komunikacyjne, strony WWW, fora dyskusyjne itp.

Ze względu na szerokie możliwości i intensywny rozwój nowych mediów trudno o przytoczenie wszystkich narzędzi i aplikacji wykorzystywanych przez sprawców cyberprzemocy. Nie ulega jednak wątpliwości, że problem związany jest przede wszystkim z telefonią komórkową i Internetem.

Niektóre definicje opisują też formy zjawiska. Pojawiają się wśród nich najczęściej:

- nękanie,
- straszenie,
- szantażowanie z użyciem sieci,
- publikowanie lub rozsyłanie ośmieszających, kompromitujących informacji, zdjęć, filmów z użyciem sieci,
- podszywanie się w sieci pod kogoś wbrew jego woli,

- korzystanie ze stron WWW zaprojektowanych w celu upokarzania innych.

Rozwój mediów elektronicznych oraz niemal nieograniczona inwencja dzieci i młodzieży powodują, że trudno do definicji problemu wpisać wszystkie możliwe przejawy przemocy *online*. Tym niemniej wyżej wymienione zjawiska to niewątpliwie najczęstsze formy problemu.

Nawiązując do „tradycyjnej” przemocy rówieśniczej (ang. *bullying*), część definicji cyberprzemocy (*cyberbullying*) zawiera warunki celowości działania sprawcy, ich wrogiego i powtarzalnego charakteru. Taką definicję przyjęła m.in. organizacja Bullying.org, która jako jedna z pierwszych zajęła się zjawiskiem przemocy rówieśniczej w sieci, a za nią wiele instytucji i organizacji zajmujących się tą problematyką

Cyberprzemoc (*cyberbullying*) to wykorzystanie technik informacyjnych i komunikacyjnych do świadomego, wielokrotnego i wrogiego zachowania się osoby lub grupy osób, mającego na celu krzywdzenie innych.

Niektórzy badacze problemu jeszcze bardziej zawężają jego zakres, uznając, że przemoc rówieśnicza w sieci (*cyberbullying*) ma miejsce tylko wtedy, kiedy ma ona bezpośredni związek z „tradycyjną” przemocą rówieśniczą, a zatem wtedy, gdy wrogie działania zostały zapoczątkowane i są kontynuowane w szkole lub w innym środowisku rówieśniczym dziecka (Wolak, Kimberly, Mitchell, Finkelhor). Takie podejście wyłącza stosowanie terminu *cyberbullying* w sytuacjach, w których przemoc wobec dziecka ma miejsce jedynie w sieci⁴.

Cyberprzemoc a „tradycyjna” przemoc rówieśnicza

W odróżnieniu od „tradycyjnej” przemocy rówieśniczej zjawisko cyberprzemocy charakteryzuje wysoki poziom anoni-

mowości sprawcy. Ponadto na znaczeniu traci klasycznie rozumiana „siła”, mierzona cechami fizycznymi czy społecznymi,

³ Na przykład: www.stopcyberbullying.org.

⁴ J. Wolak, J.D. Kimberly, J.K. Mitchell, D. Finkelhor, *Does Online Harassment Constitute Bullying? An Exploration of Online Harassment by Known Peers and Online-Only Contacts*, „Journal of Adolescent Health” 2007, vol. 41, s. 51-58.

a atutem sprawcy staje się umiejętność wykorzystywania możliwości, jakie dają media elektroniczne.

Charakterystyczna dla problemu szybkość rozpowszechniania materiałów kierowanych przeciwko ofierze oraz ich powszechna dostępność w sieci sprawiają, że jest to zjawisko szczególnie niebezpieczne. Kompromitujące zdjęcia, filmy czy informacje potrafią zrobić w Internecie bardzo szybką „karierę”, a ich usunięcie jest często praktycznie niemożliwe. Dodatkową uciąż-

liwością dla ofiar cyberprzemocy jest stałe narażenie na atak, niezależnie od miejsca czy pory dnia lub nocy.

Ważną cechą problemu jest też stosunkowo niski poziom kontroli społecznej tego typu zachowań. Sytuacja doznawania przez dziecko krzywdy za pośrednictwem mediów elektronicznych jest często trudna do zaobserwowania przez rodziców czy nauczycieli, szczególnie jeżeli mają ograniczoną wiedzę i doświadczenia związane z korzystaniem z tych mediów.

Historia problemu

Za jeden z pierwszych i zarazem najbardziej tragicznych przypadków cyberprzemocy uznaje się masakrę na Columbie High School (USA) z 1999 r., podczas której dwóch uczniów tej szkoły zastrzeliło nauczyciela oraz kilkunastu swoich rówieśników, popełniając następnie samobójstwo. Przed zejściem sprawcy nękali w sieci swoich kolegów w Internecie, grożąc im śmiercią. Przypadek ten, obok tematu dostępności broni wśród młodzieży, wywołał w Stanach Zjednoczonych dyskusję na temat przemocy rówieśniczej w sieci.

Kolejne głośne doniesienia medialne dotyczące zjawiska cyberprzemocy pojawiły się na początku XXI wieku. Były to m.in. przypadek japońskiego ucznia nagranego w krępującej sytuacji w szatni szkolnej kamerą w telefonie komórkowym, sprawa zdjęcia amerykańskiej uczennicy, której fotografia przerobiona została na zdjęcie pornograficzne, czy głośna historia filmu, w którym chłopiec z Kanady nieporadnie odgrywa scenę walki z filmu „Gwiazdne Wojny”.

Wszystkie te przypadki zyskały rozgłos dlatego, że upublicznione materiały zrobiły w sieci bardzo szybką „karierę”, a ofiary po-

niosły tego bardzo poważne konsekwencje. W opracowaniach dotyczących początków problemu cyberprzemocy najczęściej przytaczany jest ostatni z wymienionych wyżej przypadków. Film z udziałem kanadyjskiego ucznia, nazwanego przez internautów „Star War Kid”, zdobył w sieci olbrzymią popularność, pozostając przez długi czas najczęściej pobieranym plikiem filmowym w Internecie. Jego bohater po załamaniu nerwowym wraz z rodziną zmienił miejsce zamieszkania i przez kilka lat pozostawał pod ścisłą opieką psychiatryczną.

W Polsce głośno o problemie przemocy rówieśniczej z użyciem mediów elektronicznych zrobiło się wraz z historią gdańskiej gimnazjalistki, która popełniła samobójstwo w efekcie przemocy doznanej ze strony rówieśników. W historii ważną rolę odegrało nagranie kamerą w telefonie komórkowym aktu krzywdzenia dziewczyny. Domniemywano, że groźba upublicznienia zarejestrowanego filmu przyczyniła się do tragicznego finału tej historii.

Od tego czasu polskie media wielokrotnie nagłaśniały tragiczne przypadki przemocy rówieśniczej, realizowanej z użyciem Internetu i telefonów komórkowych.

Skala problemu

Badania socjologiczne pokazują, że cyberprzemoc to problem globalny. Wszędzie tam, gdzie Internet i telefony komórkowe są powszechne, dotyczy od kilkunastu do kilkudziesięciu procent dzieci i młodzieży⁵.

W Polsce ponad połowa dzieci korzystających z Internetu doświadcza przemocy werbalnej w sieci, jak wulgarnie wyzywanie (47%), poniżanie, ośmieszanie (21%) czy straszenie i szantażowanie (16%).

Młodzi ludzie padają też często ofiarami rozmaitych intryg prowadzonych z użyciem Internetu i telefonów komórkowych – 29% z nich doświadczyło włamań

na konta w serwisach społecznościowych i komunikacyjnych oraz innych form kradzieży tożsamości. Za najbardziej dotkliwe młodzi internauci uznają publikowanie w sieci kompromitujących ich materiałów, jak teksty, filmy czy zdjęcia. Sytuacji takich doświadcza 14% dzieci i młodzieży!⁶

Powszechność cyberprzemocy w Polsce potwierdzają też doświadczenia organizacji i instytucji pracujących z dziećmi. Projekt Helpline.org.pl świadczący pomoc w sytuacjach zagrożenia młodych internautów przyjął w 2008 r. 757 zgłoszeń dotyczących tego problemu.

Zapobieganie problemowi

Pierwszym korkiem na drodze do skutecznego zapobiegania przemocy rówieśniczej w sieci musi być uświadomienie zarówno dzieciom, jak i ich rodzicom oraz profesjonalistom pracującym z dziećmi, że zjawisko to występuje na dużą skalę i stanowi dla najmłodszych poważne zagrożenie. Służyła temu m.in. kampania medialna *STOP cyberprzemocy*, prowadzona przez Fundację Dzieci Niczyje oraz Fundację Grupy TP w 2008 r. oraz realizowana od lutego 2009 r. w ramach programu Saferinternet.pl akcja *Baw się w sieci. Bezpiecznie*.

Duży wpływ na poziom świadomości społecznej dotyczącej cyberprzemocy ma również coraz częstsze poruszanie tej problematyki w mediach.

W przeciwdziałaniu cyberprzemocy bardzo ważną rolę pełni najbliższe otoczenie dziecka. Rodzice i nauczyciele powinni podejmować działania profilaktyczne oraz szybko interweniować w sytuacji, gdy zachodzi podejrzenie, że dziecko jest ofiarą lub sprawcą przemocy w sieci.

W realizacji zajęć edukacyjnych pomocna jest coraz szersza oferta zajęć proponowana przez organizacje pozarządowe oraz dostawców usług internetowych. Wraz z reformami programowymi, obowiązującymi od roku szkolnego 2009/2010 i kładącymi stosunkowo duży nacisk na edukację w zakresie bezpieczeństwa w sieci, należy się spodziewać wielu nowych propozycji edukacyjnych dotyczących profilaktyki cyberprzemocy.

W zakresie szybkiej reakcji, która w przypadkach cyberprzemocy jest kluczowa, ważne jest, aby w szkołach funkcjonowały jasne zasady dotyczące reagowania na problem. Dobrze, żeby miały one odzwierciedlenie w regulaminie szkoły oraz regulaminach korzystania z pracowni komputerowych.

Regulacje tego typu powinny również obowiązywać i być skutecznie egzekwowane w świecie wirtualnym. Dostawcy usług internetowych, szczególnie tych wyraźnie

⁵ Różnice wynikają w dużej mierze z zakresu przyjmowanej przez badaczy definicji zjawiska.

⁶ Na podstawie badań *Przemoc rówieśnicza a media elektroniczne*, FDN/Gemius 2007.

adresowanych do dzieci i młodzieży, powinni mieć świadomość odpowiedzialności za bezpieczeństwo dzieci i zapewniać ją poprzez działania edukacyjne, wprowadzanie odpowiednich zasad korzystania ze świadczonych usług oraz umożliwianie użytkownikom szybkiego, prostego i skutecznego mechanizmu zgłaszania nadużyć.

Ważną rolę w zapobieganiu problemowi cyberprzemocy w Polsce pełni, powołany 2007 r. w ramach programu Saferinternet.pl, projekt Helpline.org.pl, który konsultuje przypadki cyberprzemocy i w razie potrzeby podejmuje szybką interwencję. Pracownicy Helpline.org.pl zajmują się również szkoleniami dla profesjonalistów oraz opracowują wydawnictwa poświęcone omawianej problematyce.

Mimo że problem przemocy rówieśniczej w sieci pojawił się w Polsce stosunkowo

niedawno, to jego świadomość szybko rośnie. W ostatnim czasie obserwujemy coraz większe zainteresowanie tą problematyką władz centralnych, co przejawia się między innymi w postaci propozycji legislacyjnych, czy zmian w programach szkolnych.

Coraz bardziej aktywne są w tym zakresie również władze i społeczności lokalne, dzięki czemu realizowane są programy edukacyjne adresowane do dzieci i młodzieży, jak również szkolenia dla profesjonalistów. Cieszy również coraz bardziej aktywna postawa dostawców usług internetowych oraz operatorów telekomunikacyjnych.

Społeczne rozumienie problemu potwierdzają badania prowadzone przy okazji akcji *STOP cyberprzemocy*, wedle których działania na rzecz przeciwdziałaniu cyberprzemocy za potrzebne uważa aż 98% dorosłych Polaków!⁷

This paper is an introduction to the problem of cyberbullying. It outlines the definition, characteristics, and history of the problem, its prevalence in Poland, and prevention issues.

O AUTORZE

ŁUKASZ WOJTASIK jest absolwentem Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1997 r. związany zawodowo z Fundacją Dzieci Niczyje. Inicjator i koordynator ogólnopolskiej kampanii społecznej *Dziecko w Sieci* (2002). Autor badań i publikacji związanych z bezpieczeństwem dzieci w sieci. Od 2002 r. prowadzi szkolenia z zakresu problematyki krzywdzenia dzieci w Internecie dla studentów i profesjonalistów. Jeden z inicjatorów europejskiego programu *Safer Internet* w Polsce (narodowy koordynator projektu Awareness w latach 2005–2006). Od 2006 r. koordynator Akademii Bezpiecznego Internetu – kompleksowego programu fundacji na rzecz bezpieczeństwa dzieci w sieci.

⁷ Polacy o kampanii „Stop cyberprzemocy”, TNS OBOP dla FDN, czerwiec 2008 r.